

ТАЯУ ШЫҒЫС ЕЛДЕРІНДЕГІ ГЕНДЕРЛІК ТЕНДІК МӘСЕЛЕСІНІҢ ТАЛДАУЫ

Юлия
ЛАГУТКИНА*

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Халықаралық қатынастар
кафедрасының магистранты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан, lagnas@bk.ru

Айгерим
ТУРХАНОВА

саясат.ғ.к., Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Халықаралық қатынастар
кафедрасының доценті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан, sajasata@mail.ru

DOI: 10.52123/1994-2370-2022-678
ӨОЖ 32.327.341
ҒТАХТК 10.87.27

Аңдатпа. Бүгінгі таңда гендерлік теңдік мәселесі өзекті проблемалардың қатарына енді. Гендерлік теңдік мәселесі бар шиеленіскен аймақтардың бірі – Таяу Шығыс. Сондықтан осы аймақтағы гендерлік теңдіктің негізгі проблемаларын анықтау үшін Таяу Шығыс елдеріндегі гендерлік теңдік жағдайын зерттеудің өзектілігі өте маңызды. Мақалада зерттелетін аймақтағы гендерлік теңдік мәселесіне қатысты цифрлық медиа ресурстарын талдау ұсынылады. Сонымен қатар, авторлар Таяу Шығыс елдеріндегі гендерлік теңдіктің дамуына әлеуметтік-мәдени және діни факторлардың әсерін талдауды ұсынады. PEST талдау құралдарының көмегімен аймақтағы гендерлік кемсітушілік проблемалары талданды. Зерттеу жұмысының барысында авторлар Таяу Шығыс елдеріндегі гендерлік теңдік мәселесіне қатысты орынды тұжырымдарға келді.

Түйін сөздер: гендер, гендерлік теңдік, Таяу Шығыс, ел, әйелдер, гендерлік саясат.

JEL кодтар: K3, K33, K38

Abstract. Today, the issue of gender equality is becoming increasingly important. One of the regions in which the problem of gender equality is acute is the Middle East. Therefore, the relevance of studying the state of gender equality in the countries of the Middle East is important in order to identify the main problems of gender equality in this region. The article proposes an analysis of digital media resources regarding the issue of gender equality in the region under study. In addition, the authors provide an analysis of the influence of socio-cultural and religious factors on the development of gender equality in the countries of the Middle East. The problems of discrimination based on gender in the region were analyzed using the PEST analysis toolkit. In the course of the research work, the authors came to reasonable conclusions regarding the issue of gender equality in the countries of the Middle East.

Keywords: gender, gender equality, Middle East, country, women, gender policy.

JEL codes: K3, K33, K38

Аннотация. На сегодняшний день проблематика гендерного равенства приобретает все большую актуальность. Одним из регионов в которых остро стоит проблематика гендерного равенства является Ближний Восток. Поэтому актуальность исследования состояния гендерного равенства в странах Ближнего Востока важна для того, чтобы выявить основные проблемы гендерного равенства в данном регионе. В статье предложен анализ цифровых медиа-ресурсов, касательно проблематики гендерного равенства в исследуемом регионе. Кроме того, авторы приводят анализ влияния социокультурных и религиозных факторов на развитие гендерного равенства в странах Ближнего Востока. Проблемы дискриминации по признаку гендерной принадлежности в регионе были проанализированы при помощи и инструментария PEST анализа. В ходе проведенной исследовательской работы, авторы пришли к обоснованным выводам, касательно проблематики гендерного равенства в странах Ближнего Востока.

Ключевые слова: Гендер, гендерное равенство, Ближний Восток, страна, женщины, гендерная политика.

JEL коды: K3, K33, K38

Кіріспе

Гендерлік теңсіздік проблематикасының бірнеше аспектілері бар. Саяси ой тарихында гендерлік саясат, алғашқы гендерлік мәселесін зерттеген ғалымдардың ойларында, тек - ерлердегі әйелдерге бірдей құқықтар беру ретінде қарастырылады. Оңдай ой ең

алдымен Еуропа мен Батыс елдерінде орын алған (18-20 ғғ). Мәселенің бұл тұжырымы әйелдердің ерлермен тең еңбек, мүліктік және әлеуметтік құқықтарға ие болмауынан туындады. Әйелдер бірдей қиын жұмыс үшін ерлерге қарағанда аз жалақы алды, тіпті баласына ата -аналық, ажырасуға, білім алуға т.б.

*Хат-хабарларға арналған автор: Ю. Лагуткина, lagnas@bk.ru

құқығы жоқ болатын. Нәтижесінде әйелдерге қатысты "әлеуметтік әділетсіздік" пайда болды. Әрине, ондай жағдай өткен замандарда болған, бірақ қазіргі де кейбір елдерде әйелдер құқықтары шектеулі болып табылады. Бүгінгі таңда гендерлік теңсіздікті еңсеру, әйелдердің де, ерлердің де құқықтарын қорғау ерекше өзектілікке ие болды. Көптеген дамыған және дамушы елдерде әйелдер құқығы сақталады, бірақ еңбек ету құқығы, білім алу, денсаулық сақтау, өз мүдделерін қорғау және т.б. сияқты құқықтар сақталмайтын елдер де әлі бар. Мұндай елдерде әйелдер зорлық-зомбылықтың құрбаны болады, әйелді өлтірген жағдайда полиция жұмыс істемейді, ал кейбір елдерде әйелді өлтіру адам өлтірумен - тең емес. Сондықтан, жаһандық сипаттағы осындай проблемаларды зерттеу сөзсіз өзекті болып табылады.

Айта кету керек, әртүрлі теоретик-ғалымдар гендерлік теңсіздік мәселелерімен айналысқан. Сонымен, 1791 жылы Жазушы Олимпия де Гуж өзінің "Әйелдер мен азаматтардың құқықтары туралы декларациясын" шығарды, ол әйелдер құқығы мәселесіне назар аударуға тырысты (*Guzh, 2011*). Бір жылдан кейін ағылшын әйел Мэри Уоллстонкрафт өзінің "әйелдер құқығын қорғау" атты еңбегін жариялайды, онда әйелдердің азаматтық құқықтарының мүмкіндігі мен қажеттілігін "ақтайды". Ағылшын философы және экономисі Джон Стюарт Милл Уоллстонкрафт өзінің "Әйелге бағыну туралы" (1861) еңбегінде әйелдердің енжарлығының себептері, олардың азаматтық құқықсыз адамдармен үндемей келісуі туралы ой қозғайды: "ерлердің әйелдерге қатысты билігі биліктің барлық басқа түрлеріне ұқсамайды, өйткені ол күш қолданбайды, бірақ өз еркімен қабылданады, мораль берік болды олар, әйелдің ішкі эмоционалдық мәні басқа адамдар үшін өмір сүру мақсатына сәйкес келеді, өздерін толығымен тастап, жақын адамдарының мұқтаждықтарын ерітуден басқа өмір сүре алмайды" (*Uollstonkraft, 2014*). Милл батыл ағылшын әйелдерін қолдады, олар әйелдердің өз атынан сөйлей алатындығын, өз тағдырының құрылымында еркін екенін, сондықтан ерлермен бірдей саяси құқықтарды талап

етуге құқылы екенін ашық айтты. 1867 жылы ол ағылшын Парламентінде әйелдердің сайлау құқығы туралы өтініш берді. Осылайша, мемлекеттік биліктің жоғарғы органдарында алғаш рет жаңа қоғамдық қозғалыстың дауысы естілді (*Mill, 2019*). Ашық аспан астындағы күн күркіреуі-1949 жылы француз жазушысы және философы Симона де Бовуардың "Екінші жыныс" кітабының жарық көруі болды. Мың беттен тұратын еңбек бірден Еуропада үлкен тиражбен сатылды (30 тілге аударылды). Әйелдердің көптеген ұрпақтарына өздерінің тағдыры мен әлемін жаңа әлемде көруге мүмкіндік бере отырып, де Бовуар ондаған жылдар бойы зияткерлік Еуропаның кумиріне айналды (*De Bovuar, 2017*). 1963 жылы Америка Құрама Штаттарында миллиондаған американдық әйелдердің көңіл-күйі мен өзін-өзі тануына әсер ететін кітап пайда болды. Әлемдік бестселлер және либералды феминизмнің классикалық мәтініне айналған журналист Бетти Фриданның "Әйелдік мистикасы" орта таптағы білімді американдық әйелдердің, "тұтынушылық жұмақтың" атмосферасын жарып жіберді. Көріп отырғанымыздай, әйелдердің құқықтарын қорғау шеңберіндегі гендерлік теңдік проблематикасы жұмыстары гендерлік теңдік теориясының негізіне алынған көптеген зерттеушілердің зерттеу нысаны болды (*Fridan, 2015*).

Қазіргі уақытта гендерлік теңсіздік мәселесі өмірдің барлық салаларында берік орын алып, елдердің экономикасы мен әлеуметтік дамуына айтарлықтай әсер етеді. Қазіргі заманғы прогрессивті қоғам БҰҰ Мыңжылдық дамуының негізгі мақсаттарының біріне жету үшін ерлер мен әйелдердің теңдігін орнатудың жаңа талпыныстарын жасайды. Дегенмен, көптеген елдердегі гендерлік жағдай бүгінгі күнге дейін тұрақсыз және гендерлік кемсітушіліктің күшеюімен және адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарының бұзылуымен сипатталады.

Әдістер мен материалдар

Зерттеудің әдісі ретінде электрондық ресурстардың контент – талдау қолданылған, оны нәтижесінде, мақала авторлары Таяу Шығыс елдеріндегі гендерлік теңдік жағдайы

туралы түрлі деректерді жинады. Сонымен қатар, авторлар ретроспективті талдау, синтез, дедукция мен индукция әдістерін және PEST талдау әдісін қолданды, соның арқасында қазіргі кезеңдегі Таяу Шығыс елдеріндегі гендерлік теңдік жағдайына баға берілді.

Нәтижелері

Кейбір зерттеушілер исламдық патриархат мұсылман мемлекеттерінің Біріккен Ұлттар Ұйымының Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы конвенциясына (CEDAW) еш ескертпесіз қол қояды қаламауынан көрінетінін атап өтеді, олардың көпшілігі отбасындағы әйелдердің теңдігіне қатысты. Мысалы, барлық араб елдерінде неке, ажырасу, балаға қамқорлық және мүліктік мұра сияқты әлеуметтік өмірдің маңызды аспектілерінде әйелдерді шектейтін жеке мәртебе кодексі деп аталатын отбасы заңдары бар (Kudrjavceva, Stepanov, 2012). Кейіннен отбасылық ар-намыс пен қарапайымдылық, әйелдердің ауылшаруашылық емес немесе ақысыз жұмысқа қатысуы сияқты құндылықтардың маңыздылығының сақталуы әлеуметтік стигмамен байланысты, ал ақылы жұмыс әйелдер рөлінің бөлігі ретінде қабылданбайды. Сонымен қатар, әйелдер көп жағдайда мансаптық өсу мүмкіндігінсіз тек «әйел» лауазымдарында жұмыс істейді. Сонымен қатар, аймақтың көптеген елдерінде күйеуінің әйелінің жұмыс істеуіне және кез келген қызметпен айналысуына тыйым салуға толық құқығы бар.

Дегенмен, мәдени құндылықтар әйелдердің құқықтары мен олардың әлеуметтік жағдайына қысым жасауда маңызды рөл атқарады. Мысалы, әйелдердің жыныс мүшелерін бүлдіру – әйелдер мен қыздарды кемсітудің төтенше түрі болып табылатын мәдени тәжірибе. Исламда бұл тәжірибеге күмәнді түрде рұқсат етілген және көптеген мұсылман елдерінде белгісіз, дегенмен бұл аймақтың мұсылман және мұсылман емес бөліктерінің ауылдық жерлерінде әлі де қолданылуда. Сарапшылар бұл дәстүр исламға дейінгі нанымдар мен жабайы халықтар арасында ертерек болғанымен келіседі, алайда бірқатар елдерде әйелдерді

сүндетке отырғызу дәл діни нанымдармен негізделеді, олардың сенімділігі нақты расталмаған. Бүгінгі таңда әйелдерді сүндетке отырғызу әлемнің 30-дан астам елінде, негізінен Таяу Шығыс пен Африка елдерінде орындалады.

Тағы бір әлеуметтік-мәдени мәселе - бұл елдердегі (Пәкістан, Ирак, Сомали, Иордания және т.б.) әлеуетті өлтіруші қыздың ар-намысына тигенін ақтап, ешқандай жазаға ұшырамайтындығынан басқа, жәбірленушінің денесі жиі белгіленбеген бейітке жерленеді, бұл да бару ұят болып саналады. Жаңалықтар порталының мәліметі бойынша «The Guardian», «ар-намыс қылмыстары», соның ішінде зорлау, өлімге қорқыту және зорлау сияқты қылмыстар саны 2016 жылғы 884-тен 2020 жылы 1599-ға дейін өсіп, 81%-ға өсті (Moghadam, 2013).

1990-шы жылдардың басынан бері Таяу Шығыс аймағындағы елдер білім беру мен медициналық көмекке қол жеткізудегі гендерлік алшақтықты азайтуда айтарлықтай жетістіктерге жеткенін көруге болады. Қазір көптеген жас қыздардың білім алуына, тегін медициналық қызмет көрсетуіне мүмкіндіктері бар. Дегенмен, бұл жетістіктер әлі де әйелдердің саяси және экономикалық өмірдегі рөлін теңестіруге әкелген жоқ. Сондықтан гендерлік теңдікті қамтамасыз ету – қоғамды демократияландыру мен халықтың өмірін жақсарту жолындағы маңызды қадам. Кең мағынада бұл кез келген кемсітушілікті болдырмай, ерлерге де, әйелдерге де тең құқықтар мен мүмкіндіктер беруді білдіреді. Басқаша айтқанда, гендерлік теңдік – тұрақты әлеуметтік дамудың негізі. Осылайша, Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының №1 бабына сәйкес екі жыныстың теңдігі олардың өмір сүруге негізгі құқығы болып табылады, бұл гендерлік мәселені шешуді қажет етеді.

Енгізілген өзгерістерге қарамастан, аймақ елдерінде әлі де жалақы мен тең экономикалық мүмкіндіктер бойынша гендерлік айырмашылық жоғары. Әйелдер арасында жұмыссыздық деңгейі жыл сайын артып келеді, бірақ сонымен бірге жұмысқа орналасуда әртүрлі кедергілерге тап болатын әйелдер. ХЕҰ-ның 2019 жылғы мәліметтері бойынша, Таяу Шығыстағы жас әйелдер

арасындағы жұмыссыздық деңгейі 38,5% құрады, бұл ерлерге қарағанда екі есе көп. Сонымен қатар, көптеген елдерде әйелдердің өмір сүру ұзақтығы ерлердікінің жартысын құрайды. Мысалы, Кувейтте, Ливанда, Катар мен Біріккен Араб Әмірліктерінде бір әйелге екі баладан аз туады (*Kudrjavceva and Stepanov, 2012*).

Таяу Шығыстағы әйелдердің позициясы аймақтағы гендерлік теңдік мәселесін теориялық және практикалық әдістер арқылы қарастыратын көптеген ғалымдардың зерттеу тақырыбы болып табылады. Мысалы, Ahmed (2021) өзінің «Women and Gender in Islam» мұсылман елдеріндегі гендерлік теңсіздіктің негізгі себептерін егжей-тегжейлі қарастырды. Сонымен қатар, B.M. Могадам қазіргі

кезеңдегі аймақ елдеріндегі гендерлік теңсіздік жағдайын жан-жақты талдау үшін оны әлеуметтік-мәдени және экономикалық құрамдастардың призмасы арқылы қарастыру қажет екенін атап өтті Ahmed (Ahmed, 2021). Бұл мәселенің дамуына маңызды үлес қосқан E.B. Кудрявцев пен A.B. Степанов, «Араб көктемі» оқиғаларынан кейінгі Таяу Шығыс елдерінің гендерлік саясатын талдап берді (*Moghadam, 2013*).

Жалпы, халқының басым бөлігі ислам дінін ұстанатын аймақтағы гендерлік теңдіктің қазіргі жағдайы туралы мәселе өте өзекті. Таяу Шығыс аймағына толық гендерлік баға беру үшін гендерлік теңдіктің қазіргі жағдайына PEST талдауын жүргізген жөн.

Кесте 1 - Таяу Шығыс аймағына толық гендерлік баға беру үшін гендерлік теңдіктің қазіргі жағдайына PEST талдауы

П	Е
<ol style="list-style-type: none"> 1. Бекітілген конвенциялар мен қабылданған міндеттемелердің нормаларын бұзу 2. Аймақ елдерінде гендерлік саясаттың жеткіліксіз жүзеге асырылуы 3. Өз заңдарының болуы, халықаралық құқық шеңберінен тыс, әйелдердің мүмкіндіктерін шектейді 4. Жоғары басшылық қызметтерде, саяси және экономикалық салаларда әйелдердің аз өкілдік етуі 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кәсіби салада гендерлік сегрегацияның жоғары деңгейі 2. Еңбек нарығындағы гендерлік теңгерімсіздік – жұмыспен қамтудағы кедергілер 3. Тұрақты гендерлік жалақы алшақтығы 4. COVID-19 пандемиясының салдары
С	Т
<ol style="list-style-type: none"> 1. Діни ықпалдың жоғары деңгейі, ислам фундаментализмінің табандылығы 2. Мәдени құндылықтар мен көзқарастардың әсері 3. Гендерлік стереотиптердің өсіп келе жатқан рөлі және олардың қоғамдық пікірді қалыптастыруға әсері 4. Білім беру және денсаулық сақтау саласындағы гендерлік айырмашылықтар 5. Заң алдындағы ерлер мен әйелдердің теңсіздігі 	<ol style="list-style-type: none"> 1. IT қызметкерлерінің өкілдігінде айтарлықтай гендерлік алшақтық 2. Технологиялық сфераны тек «ер» санатына жатқызу

Талдау нәтижелері бойынша әлеуметтік дамудың барлық негізгі бағыттарында гендерлік теңсіздік бар, бұл бүкіл өңірде теңгерімсіздікке әкеліп соғады деген қорытынды жасауға болады. Әлеуметтік сала қазіргі заманғы шындық жағдайында ең осал болып табылады, өйткені Таяу Шығыс елдерінде гендерлік теңдіктің болмауының негізгі себебі

дәстүрліліктің сақталуы мен діни көзқарастардың ықпалында жатыр. Сонымен қатар, гендерлік стереотиптер мен әлеуметтік-мәдени сенімдердің рөлі артып келеді.

Таяу Шығыс елдері үшін гендерлік тепе-теңдікті орнату көптеген жылдар бойы қиын болды. Бұл ең алдымен патриархалдық қоғамдық құрылымды

бекіткен исламдық фундаментализмге байланысты (*Moghadam, 2013*). Сонымен қатар, гендерлік және мәдени стереотиптердің ықпалының күшеюі аймақтағы әлеуметтік даму үдерісін тежейді. Демек, гендерлік рөлдер туралы тамырлас идеялар да сақталған, мұнда әйелдер негізінен ошақ сақшысы ролінде бейнеленген. Сонымен қатар, әйелдердің басым көпшілігі діни наным-сеніміне байланысты хиджаб киіп, ұрпақ жалғастыруға мәжбүр болған көптеген елдерде көп әйел алу тәжірибесі кең таралған (*Kudrjavceva and Stepanov, 2012*).

Статистикалық мәліметтерді ескере отырып, соңғы бірнеше жылда дүние жүзінде гендерлік алшақтықтың артқанын, ал араб аймағындағы әйелдердің экономикалық, саяси және әлеуметтік жағдайы орта есеппен қолайсыз екенін байқау қиын емес. Егер Таяу Шығыстағы әйелдердің білім деңгейі мен сауаттылығын урбанизация және аймақтың мұнай байлығы призмасы арқылы қарастыратын болсақ, онда бұл көрсеткіштердің, әсіресе, ересек әйелдер халқының арасында салыстырмалы түрде төмен болу тенденциясы байқалады. Әйелдер сондай-ақ басшылық және шешім қабылдау лауазымдарында аз қамтылған, экономика мен саясатта, сондай-ақ шешім қабылдау деңгейінде мүмкіндіктері шектеулі. Мысалы, тек екі ел – Израиль мен Тунис гендерлік алшақтықты 20%-дан астам қысқартты, ал қалған елдер гендерлік теңдіктің 10%-дық шегін әлі еңсере алған жоқ (*Kelly, 2009*).

Сондай-ақ, әйелдерге бала кезінен сіңген гендерлік рөлдерге қатысты стереотиптік көзқарастардың ықпалын атап өткен жөн, олар білім алуда кедергіге айналады, тұрмыстық зорлық-зомбылыққа төзбеушілік және жұмыс орнында қудалау. UN Women 2021 мәліметтері бойынша, Таяу Шығыстағы әрбір үшінші әйел физикалық және эмоционалдық зорлық-зомбылық көрген. Жағдай COVID-19 пандемиясы кезінде одан әрі шиеленісе түсті, адам өлтіру және жыныстық зорлау жағдайлары көбейді. Осылайша, CNN жаңалықтар желісінің ресми деректеріне сәйкес, 2020 жылы Бенгазида құқық қорғаушы және әйелдер құқығын қорғаушы Ханан Әл - Барасси атып өлтірілген, ал 2019 жылы

белгілі саяси әйел Сехам үйінен ұрланған. Сергеева (*CNN, 2020*). «Араб Барометрі» бейтарап зерттеу желісінің мәліметінше (*Араб барометрі - бұл араб әлеміндегі қарапайым азаматтардың әлеуметтік, саяси және экономикалық көзқарастары мен құндылықтары туралы түсінік беретін бейтарап зерттеу желісі. Ол 2006 жылдан бері Таяу Шығыс пен Солтүстік Африкада (MENA) сауалнама жүргізіп келеді*), аймақ елдерінде жыныстық қудалау да белең алған, бұл гендерлік мәселе. 2019 жылғы сауалнамада сауалнамаға қатысқан әйелдердің 39%-ы қоғамдық орындарда жыныстық қудалауды бастан кешіргенін хабарлады (*Kelly, 2009*).

Жоғарыда айтылғандай, Таяу Шығыс аймағы діни құндылықтар мен әлеуметтік-мәдени көзқарастарды ұстануымен танымал, бұл ішінара жыныстық және гендерлік сәйкестікке негізделген кемсітушіліктің жоғары деңгейін анықтайды. Мұнда кәсіптік сегрегация негізінен дамыған, жалақыдағы гендерлік айырмашылық жоғары. Сонымен қатар, әлеуметтік-экономикалық кедейлік әйелдер мен қыздарға пропорционалды түрде әсер етпейтінін ескере отырып, даму деңгейі төмен елдер гендерлік теңсіздік қаупіне көбірек ұшырайды. Бұл мәселелер қоғам назарын көбірек аударып, жиі бұқаралық ақпарат құралдарының күн тәртібіне айналып, аймақтағы жағдайға бір жағынан әсер етеді. Осыған байланысты электрондық ресурстардың мазмұндық деректеріне жан-жақты талдау жүргізіп, олардың гендерлік теңсіздік проблемаларын шешуге әсер ету деңгейін анықтаған жөн.

Бүгінгі таңда бұқаралық ақпарат құралдары қоғамдық пікірді қалыптастыратын және болып жатқан оқиғалардың жалпы бейнесін жасайтын негізгі құралдардың бірі болып табылады. Олар адамдардың мінез-құлқы мен іс-әрекетіне айтарлықтай әсер етеді, бұл өзекті мәселелерді жалпыға жариялауға ықпал етеді. Журналистиканы зерттеу институтының мәліметі бойынша, әлеуметтік желілерде араб әйелдеріне қатысты теріс көзқарас 79% құрады, ал жалпы жағдай 81% гендерлік стереотиптерден және аймақтағы әйелдердің мәртебесі туралы теріс

мәлімдемелерден тұрады, бұл Таяу Шығыс елдері үшін қолайсыз имидж туғызады (Rodionov, 2015).

Дегенмен, бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалының жағымды жақтары да бар. Мысалы, жақында жүргізілген сауалнамаға сәйкес, Таяу Шығыстағы 8 елдегі әлеуметтік желіні қолданушылардың орта есеппен 54%-ы әлеуметтік желілерді қолдану нәтижесінде толеранттылыққа айналғанын айтады (Rodionov, 2015). Сонымен қатар, әлеуметтік желілер қажетті ақпараттың жылдам таралуына және соның нәтижесінде бұқараның жылдам әрекет етуіне ықпал етеді. Ең айқын мысалдардың бірі - Иордания патшайымы Рания әл - Абдалланың Instagram парақшасы, онда әйел елдің әйелдер халқының теңдігі мен мүмкіндіктерін кеңейту идеяларын белсенді түрде насихаттайды (Rodionov, 2015).

Гендерлік саясатты жүзеге асырудың маңызды факторы болашақта халықтың өмір сүру деңгейіне әсер ететін қоғамды өмірдің барлық салаларында жаңғырту болып табылады. Дегенмен, Таяу Шығыстағы көптеген бай елдердің (Сауд Арабиясы, Катар, Кувейт, Бахрейн және т.б.) мысалында тұрақты экономикалық жағдай тұрақты гендерлік дамумен өзара байланысты бола бермейтін тенденцияны байқауға болады. Оның үстіне, жоғарыда аталған елдерде жоғары басшылық лауазымдарда айтарлықтай гендерлік теңгерімсіздік байқалады. ДЭФ мәліметтері бойынша, аймақтың саяси өкілеттіктің кіші индексі бойынша орташа баллы 10,2% құрайды, бұл барлық аймақтар арасындағы ең нашар көрсеткіш (Valentine and Moghadam, 2003). 2018 жылғы парламенттегі әйелдердің саны бойынша елдердің рейтингіне сәйкес, Таяу Шығыс елдері әйелдер парламентарийлерінің ең төменгі пайызына ие. Мысалы, Иордания парламентінде әйелдердің 15,4%, Бахрейнде 7,5%, Катарда 9,8%, Йемен парламентінде әйелдер мүлде жоқ (The Guardian, 2021). Жалпы, парламенттегі әйелдердің орташа өкілдігі 15% құрайды, бұл барлық аймақтар арасындағы ең төмен көрсеткіш.

Гендерлік мәселенің шешілуіне аймақ елдерінің экономикалық,

әлеуметтік және демографиялық өзгерістердің әртүрлі кезеңдерінде болуы да әсер етеді. Сондықтан аймақтағы гендерлік жағдай діни және әлеуметтік-мәдени негізде құрылған деп дау айтуға болмайды. Тіпті мұнайдан түсетін жоғары кіріс әйелдердің әлеуметтік рөліне деген консервативті көзқарастың қалыптасуына ықпал етеді, ал репрессиялық саяси қозғалыстар жағдайды одан сайын ушықтырады деген пікір бар (The Guardian, 2021). Мұны аймақтағы ең жақсы нәтижелі елдер мен ең нашар көрсеткіштерге қол жеткізген елдер арасындағы гендерлік алшақтықтан көруге болады, бұл білім берудің ішкі индексіне айтарлықтай 28% және денсаулық пен өмір сүру деңгейі бойынша 2% астам. Гендерлік тепе-теңдіктегі айырмашылықтар экономикалық қатысу және мүмкіндіктер, сондай-ақ саяси өкілеттіктер тұрғысынан бірдей үлкен, аймақ бойынша орташа гендерлік алшақтық 32% құрайды. Осының барлығы еңбекақыдағы елеулі алшақтыққа әкеледі, Жаһандық гендерлік айырмашылық индексінің жылдық бағалауы бойынша ол 61,1% құрады. Осылайша, Таяу Шығыс аймағы барлық аймақтар арасында ең төмен көрсеткішке ие. Егер гендерлік жағдай өзгермесе, болашақта бұл аймақтағы гендерлік алшақтықты жою үшін шамамен 150 жыл қажет болады (The Guardian, 2021).

Дүниежүзілік экономикалық форумның 2020 жылға арналған статистикасына сілтеме жасай отырып, гендерлік теңдіктің қазіргі жағдайы соңғы 20 жылда айтарлықтай өзгерген жоқ деген қорытынды жасауға болады. Өйткені үздік көрсеткішке ие болған Израиль жалпы индексте 64-ші орында тұр, ал аймақтың қалған елдері үздік 100 елдің қатарына енбеген. Айта кету керек, Таяу Шығыстағы еңбек нарықтары әйелдердің қатысу деңгейінің төмендігімен және оларға қатысты негізсіз гендерлік кемсітушілікпен сипатталады. Бұл жағдай бір жағынан облыстың экономикалық өрлеуіне, халықтың әлеуметтік ынтымағына әсер етеді. Осылайша, экономикалық қатысу мен мүмкіндіктердің қосалқы индексі бойынша орташа аймақтық балл 42,5% құрайды, бұл Оңтүстік Азиядан кейінгі екінші жоғары көрсеткіш (36,5%). Көптеген елдерде әйелдердің жартысынан азы

еңбек нарығында жұмыс істейді, ал алты елде бұл көрсеткіш тіпті 20% -дан да төмен, оның ішінде Йеменде әйелдердің қатысу деңгейі 6,3% әлемдегі ең төменгі көрсеткіш болып табылады. Сонымен қатар, әйелдердің есептелген табысы ерлердің орташа есеппен 28% құрайды. Алты елде бұл көрсеткіш бестен бірден аз (*The International Labour Organization, 2019*).

Таяу Шығыс елдеріндегі гендерлік теңдіктің қазіргі жағдайын әйелдер мен азшылықтардың құқықтарын қорғайтын феминизм мен белсенді қозғалыстардың дамуы призмасы арқылы да қарауға болады. Түрлі себептерге байланысты, соның ішінде ресурстардың жетіспеуі мен жауапкершіліктің жоғары деңгейі, қоғамдық қозғалыстың әрекеттері жасырын және негізінен құжатсыз болды. Бұл аймақтағы феминизмнің дамуындағы басты кезең феминистік қозғалыстардың дамуына түрткі болған 1979 жылғы Иран революциясы болып саналады. Содан кейін, 90-жылдары «Занан» журналы құрылды, ол Таяу Шығыстағы мұсылман әйелдері үшін әлеуметтік әділеттілік пен гендерлік теңдіктің ықпалды алаңына айналды (*World Economic Forum, 2020*).

Талқылау мен қорытынды

21 ғасырдың басы феминизмнің дамуына көптеген өзгерістер әкелді. 2003 жылы ирандық заңгер, жазушы және мұғалім Ширин Эбади демократияны ілгерілету мен адам құқықтарын, әсіресе Ирандағы әйелдер мен балалардың құқықтарын қорғаудағы белсенді қызметі үшін Нобель сыйлығын алды. Бұл оқиға феминистік қозғалыстардың даму тарихындағы маңызды оқиға болды, өйткені Эбади бұл сыйлықты алған алғашқы мұсылман әйел және алғашқы ирандық болды. Осыдан кейін әйелдерге қатысты кемсітушілік заңдардың күшін жоюға бағытталған науқандар, кең ауқымды құқық қорғау қозғалыстары және әйелдердің негізгі бостандықтарын қорғауға бағытталған халықаралық наразылықтар басталды. Негізгі мақсаты әйелдерге наразылық білдіру болған «Women2Drive» онлайн бастамасын атап өткен жөн. Әйелдерге көлік жүргізуге тыйым салуға жауап. Сонымен қатар, 2010-2012 жылдардағы оқиғаларға бүкіл облыс әйелдері белсенді түрде қатысып,

азаматтық позициясын қорғап, өз құқықтарын ашық жариялады (*UN Women report, 2020*).

Бүгінгі таңда гендерлік теңдік пен әйелдердің құқықтарын қорғайтын аймақтық және жергілікті ұйымдардың қызметінің арқасында біз бүкіл аймақта әйелдердің құқықтарын кеңейтуде оң өзгерістерді байқаймыз. Дегенмен, гендерлік теңдікке қол жеткізу біркелкі емес екенін ескерген жөн. Мысалы, аймақтағы ең аз және ең үлкен гендерлік алшақтықтары бар екі елді (тиісінше Мавритания мен БАӘ) салыстыратын болсақ, ерлер мен әйелдер арасындағы теңдіктің таралуы әртүрлі экономикалық және әлеуметтік көрсеткіштерге байланысты өзгеретінін көреміз. Сонымен бірге, гендерлік алшақтық бойынша елдердің рейтингісіне сәйкес, жалпы алғанда, аймақтағы гендерлік теңдік жағдайы бір деңгейде екені байқалады (*CNN, 2020*).

Қорытындылай келе, Таяу Шығыс аймағындағы гендерлік теңсіздіктің қазіргі жағдайы әлі де тұрақсыз деп қорытынды жасауға болады. Елдерде әлі де болса қоғамдық қызметтің барлық салаларында гендерлік алшақтық бар, гендерлік кемсітушілік орын алуда, азшылықтардың негізгі құқықтары мен бостандықтары бұзылуда (*The World Only*).

Электрондық ресурстардың мазмұндық деректерін талдау негізінде бүгінгі таңда Таяу Шығыс елдерінде гендерлік мәселе әлеуметтік қайшылықтар аясында қарастырылатыны анықталды, бұл діни және мәдени құндылықтардың ықпалының жалғасуымен байланысты. Сонымен қатар, әйелдердің әлеуметтік институттардағы рөліне қатысты гендерлік стереотиптер мен көзқарастар аймақтағы гендерлік жағдайдың дамуына кеңінен әсер етеді (*Ross, 2012*).

Сондықтан анықталған проблемаларды қоғамды жаңғырту және дамыту, гендерлік стереотиптерді жою және дін мен мәдени құндылықтардың ықпалын азайту арқылы шешу қажеттілігі туындады. Сонымен қатар, Таяу Шығыстағы гендерлік жағдайды жан-жақты талдау мақсатында аймақтағы көптеген елдердің гендерлік саясатының негізгі ережелерін өзгерту ерекше маңызға ие. Гендерлік проблемаларды

жоюдың түбегейлі шешімдерінің бірі әйелдердің саяси және экономикалық салаларға қатысуын арттыру, сондай-ақ негізгі құқықтарды қорғай алатын және әйелдер халқының негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын құқықтық актілерді қабылдау болып табылады. Әйелдерге экономикалық еркіндік беру және әлеуетті жұмысшылардың сұранысына сәйкес келетін жаңа жұмыс орындарын құру арқылы гендерлік жалақы айырмашылығын жою қажет. Сонымен қатар, Қылмыстық кодексті қайта қарау және тұрмыстық зорлық-

зомбылық, физикалық және жыныстық зорлық-зомбылық үшін жазаны қатайту, сондай-ақ әйелдер мен қыздардың құқықтарын бұзатын «ар-намыс қылмыстары» мен заңсыз операцияларды толығымен жою қажет (*Indeks gendernogo razryva*, 2022).

Осылайша, Таяу Шығыс елдеріндегі гендерлік теңдіктің қазіргі жағдайын анықталған қайшылықтар мен гендерлік теңдік индексінің төмен көрсеткіштеріне байланысты тұрақсыз деп бағалауға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- Ahmed, L. (2021). *Women and Gender in Islam*. Yale University Press, pp. 63-82
- CNN. (2020). *Prominent Libyan lawyer Hanan al-Barassi gunned down in Benghazi*. <https://edition.cnn.com/2020/11/11/africa/libya-lawyer-rights-activist-killed-intl/index.html>
- Kelly, S. (2009). *Recent gains and new opportunities for women's rights in the Gulf Arab states*. Women's Rights in the Middle East and North Africa: Gulf Edition, pp. 6-8
- Moghadam, V.M. (2004). *Human Development Report*, Towards gender equality in the Arab/Middle East region: islam, culture, and feminist activism, Illinois State University. (on leave, 2003-05)
- Moghadam, V.M. (2013). *Modernizing women: Gender and social change in the Middle East*. Boulder: Lynne Rienner Publishers. 32 p.
- Ross, M. (2012). *The Oil Curse: How Petroleum Wealth Shapes the Development of Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- The Guardian, (2021). *Honour-based' offences soared by 81% in last five years*. <https://www.theguardian.com/society/2021/oct/31/honour-based-offences-soared-by-81-in-last-five-years>
- The International Labour Organization (ILO). (2019). *Employment Promotion*. www.ilo.org/beirut/areasofwork/employment-policy/lang-en/index.htm
- The World Only. (2018). *Женщины в политике: представительство в парламентах, министерствах*. <https://theworldonly.org/women-in-politics/>
- UN Women. (2020). *From insight to action: gender equality in the wake of COVID-19*.
- World Economic Forum. (2020). *Global Gender Gap Report 2020*. <https://theworldonly.org/women-in-politics/>
- Бовуар, С. (2017). *Второй пол*. <https://www.litmir.me/br/?b=156868&p=1>
- Всемирный экономический форум. (2022). *Индекс гендерного разрыва 2006–2022*. <https://gtmarket.ru/ratings/global-gender-gap-index>
- Гуж, О. (2011). *Декларация прав женщины и гражданки*. <http://ravnopravka.ru/2011/03>
- Кудрявцева, Е.В., Степанов, А.В. (2012). Гендерная политика в странах Ближнего Востока и Северной Африки после событий “арабской весны”. *Вестник КазНУ. Серия философия. Серия культурология. Серия политология*. №3 (40), 48-53.
- Милл, Дж.С. (2019). *О подчинении женщины*. <https://www.litmir.me/br/?b=678994&p=1>
- Родионов, М.А. (2015). *Культура и этнография Ближнего Востока: арабы и ислам, учебное пособие*. Санкт-Петербург: Президентская библиотека, 111 с.
- Уоллстонкрафт, М. (1792). *В защиту прав женщин*. <https://fem-books.livejournal.com/242148.html>
- Фридан, Б. (1994). *Мистика женственности*. М. Прогресс Литера. 98 с. <https://www.litmir.me/br/?b=251397&p=1>

REFERENCES

- Ahmed, L. (2021). *Women and Gender in Islam*. Yale University Press, pp. 63-82
- CNN. (2020). *Prominent Libyan lawyer Hanan al-Barassi gunned down in Benghazi*. <https://edition.cnn.com/2020/11/11/africa/libya-lawyer-rights-activist-killed-intl/index.html>
- Kelly, S. (2009). *Recent gains and new opportunities for women's rights in the Gulf Arab states*. Women's

- Rights in the Middle East and North Africa: Gulf Edition, pp. 6-8
- Moghadam, V.M. (2004). *Human Development Report*, Towards gender equality in the Arab/Middle East region: islam, culture, and feminist activism, Illinois State University. (on leave, 2003-05)
- Moghadam, V.M. (2013). *Modernizing women: Gender and social change in the Middle East*. Boulder: Lynne Rienner Publishers. 32 p.
- Ross, M. (2012). *The Oil Curse: How Petroleum Wealth Shapes the Development of Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- The Guardian, (2021). *Honour-based' offences soared by 81% in last five years*. <https://www.theguardian.com/society/2021/oct/31/honour-based-offences-soared-by-81-in-last-five-years>
- The International Labour Organization (ILO). (2019). *Employment Promotion*. www.ilo.org/beirut/areasofwork/employment-policy/lang-en/index.htm
- The World Only. (2018). *Zhenshchiny v politike: predstavitel'stvo v parlamentakh, ministerstvakh*. <https://theworldonly.org/women-in-politics/>. (In Russian).
- UN Women. (2020). *From insight to action: gender equality in the wake of COVID-19*.
- World Economic Forum. (2020). *Global Gender Gap Report 2020*. <https://theworldonly.org/women-in-politics/>.
- Bovuar, S. (2017). *Vtoroi pol*. <https://www.litmir.me/br/?b=156868&p=1>. (In Russian).
- Vsemirnyi ekonomicheskii forum. (2022). *Indeks gendernogo razryva 2006–2022*. <https://gtmarket.ru/ratings/global-gender-gap-index>. (In Russian).
- Guzh, O. (2011). *Deklaratsiya prav zhenshchiny i grazhdanki*. <http://ravnopravka.ru/2011/03>. (In Russian).
- Kudryavtseva, E.V., Stepanov, A.V. (2012). *Gendernaya politika v stranakh Blizhnego Vostoka i Severnoi Afriki posle sobytii "arabskoi vesny"*. *Vestnik KazNU. Seriya filosofiya. Seriya kul'turologiya. Seriya politologiya*. №3 (40), 48-53. (In Russian).
- Mill, Dzh.S. (2019). *O podchinenii zhenshchiny*. <https://www.litmir.me/br/?b=678994&p=1>. (In Russian).
- Rodionov, M.A. (2015). *Kul'tura i etnografiya Blizhnego Vostoka: araby i islam, uchebnoe posobie*. Sankt-Peterburg: Prezidentskaya biblioteka, 111 s. (In Russian).
- Uollstonkraft, M. (1792). *V zashchitu prav zhenshchin*. <https://fem-books.livejournal.com/242148.html>. (In Russian).
- Fridan, B. (1994). *Mistika zhenstvennosti*. M. Progress Litera. 98 s. <https://www.litmir.me/br/?b=251397&p=1>. (In Russian).

ANALYSIS OF GENDER EQUALITY ISSUES IN THE MIDDLE EAST

Yulya LAGUTKINA, master student of the Department of International relations of the ENU name for L.N. Gumylev, Nur-Sultan, Kazakhstan, lagnas@bk.ru

Aigerim TURKHANOVA, candidate of political science, associate professor of the Department of International relations of the ENU name for L.N. Gumylev, Nur-Sultan, Kazakhstan, sajasata@mail.ru

АНАЛИЗ ПРОБЛЕМАТИКИ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА В СТРАНАХ БЛИЖНЕГО ВОСТОКА

Юлия ЛАГУТКИНА, магистрант кафедры Международных отношений, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан, lagnas@bk.ru

Айгерим ТУРХАНОВА, к.полит.н., доцент кафедры Международных отношений ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан, sajasata@mail.ru